

Polisen har omhändertagit en 13-årig pojke enligt 12 § polislagen utan att det fanns grund för åtgärden

Beslutet i korthet: En 13-årig pojke stoppades av polisen som påstod att pojken hade pekat långfinger åt dem. På grund av pojkens beteende och att han var tillsammans med en kamrat som verkade betydligt äldre omhändertogs han och skjutsades hem. Poliserna grundade omhändertagandet på bestämmelsen i 12 § polislagen. Efter att pojkens föräldrar berättat om ingripandet i medier gjorde poliserna en s.k. orosanmälan till socialnämnden.

JO uttalar att ett omhändertagande enligt 12 § polislagen är en social skyddsåtgärd som kan användas när det finns en överhängande och allvarlig risk för ett barns hälsa eller utveckling, dvs. i vad som närmast kan beskrivas som en akut situation. Bestämmelsen kan inte tillämpas enbart av den anledningen att polisen upplever att den unge beter sig illa eller visar dålig attityd. Det räcker inte heller med en mer allmän oro för den unges situation.

Enligt JO ger utredningen inte stöd för att det fanns någon särskild anledning för poliserna att befara att pojken skulle råka illa ut eller att platsen där han befann sig var särskilt olämplig. Poliserna verkar i stället ha vidtagit åtgärden för att tillrättavisa pojken eftersom de trodde att han hade pekat långfinger åt dem. JO bedömer att omhändertagandet var ogrundat och Polismyndigheten kritiseras för det. JO gör även uttalanden om tillämpningen av barnkonventionen vid tvångsanvändning mot barn.

JO konstaterar att det inte går att dra några säkra slutsatser om vad den egentliga anledningen till orosanmälan var men att det förstås är oacceptabelt om den gjordes som en reaktion på att föräldrarna hade kontakt med medier.

Anmälan

I en anmälan som kom in till JO den 21 maj 2021 förde AA fram klagomål mot Polismyndigheten, polisregion Öst. AA uppgav sammanfattningsvis följande. I april 2021 blev hans 13-årige son, BB, stoppad av polisen som påstod att han hade pekat långfinger åt dem. Vid ingripandet slet en av poliserna hans son i örat så hårt att huden sprack. Polisen försökte även att brotta ned honom. De tvingade sedan in sonen i en polisbil och skjutsade honom hem. Efter att familjen hade vänt sig till medier gjorde polisen en anmälan till socialnämnden. Anmälan innehöll felaktiga uppgifter, bl.a. datumet för ingripandet.

Utredning

JO:s begäran om yttrande

JO uppmanade Polismyndigheten att yttra sig över anmälan. Yttrandet skulle innehålla en redogörelse för ingripandet mot BB och grunden för de åtgärder som vidtogs och det våld som användes. Myndigheten skulle även yttra sig över polisernas anmälan till socialnämnden. Av yttrandet skulle särskilt framgå hur polisernas agerande förhöll sig till bestämmelserna i Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen).

Polismyndighetens yttrande

Polismyndigheten (juristen CC) yttrade sig den 1 december 2021 efter att de berörda befattningshavarna hade fått tillfälle att lämna upplysningar. Yttrandet finns tillgängligt hos JO.

Myndighetens redogörelse för händelseförloppet

Enligt Polismyndigheten framgår det av protokollet som de ingripande poliserna upprättade att BB den 18 april 2021 kl. 20.14 blev omhändertagen med stöd av 12 § polislagen. BB hade pekat finger med båda händerna mot en polispatrull och sedan börjat springa iväg. Han var tillsammans med en mycket äldre kompis när poliserna fick tag i honom. När poliserna pratade med BB ryckte han till som att han ville avvika igen. Den polis som försökte stoppa honom fick tag i hans öra. Poliserna körde sedan hem BB till vårdnadshavarna. Mamman bekräftade att BB umgicks med äldre personer som han inte ville berätta namnen på. Hon var orolig och tackade för att poliserna hade tagit hand om sonen. Poliserna upprättade vid det här tillfället inte någon anmälan till socialnämnden eftersom föräldrarna var informerade och de hade haft ett bra samtal.

En anmälan till socialnämnden upprättades i efterhand. Enligt anmälan var de ingripande poliserna oroliga över att BB:s föräldrar hade gått ut i nationella medier och inte lyssnat till deras oro. Anmälan innehöll en beskrivning av ingripandet som enligt anmälan hade skett den 30 april 2021. Enligt poliserna hade BB:s pappa endast besvarat deras redogörelse med att säga ”och?” medan mamman hade bekräftat uppgiften om att BB umgicks med äldre personer.

Poliserna uppgav i sina upplysningar inför Polismyndighetens yttrande till JO att de observerade två ungdomar under en patrullering. Den ena såg äldre ut och den andra bedömdes vara mycket yngre. När de mötte upp pojkarna var den äldre lugn, och de misstänkte att han haft med polisen att göra tidigare. Den yngre var nervös och blev ledsen. Han ville inte uppge telefonnumret så att de kunde ringa hans föräldrar. Det förekommer att äldre ungdomar utnyttjar yngre i brottsliga handlingar och poliserna ville inte lämna kvar pojken på platsen. Den samlade bedömningen av pojkens ålder, beteende, reaktion och vem han umgicks med ledde till beslutet om omhändertagande. Efter att föräldrarna hade skrivit om händelsen på Facebook och medverkat i medier blev poliserna

oroliga för pojakens välbefinnande i hemmet. De skrev då en anmälan till socialnämnden.

Polismyndigheten redogjorde för relevant rättslig reglering.

Polismyndighetens bedömning

Det får anses ligga i linje med de skyldigheter som föreskrivs i artikel 36 i barnkonventionen att säkerställa att yngre personer inte involveras i kriminell verksamhet. Enbart en oro för att en underårig kan komma att involveras i brottslig verksamhet räcker vanligtvis inte för ett ingripande enligt 12 § polislagen. Ett omhändertagande ska ses som en social skyddsåtgärd och är tänkt för nödfallsliknande situationer då den unge anträffas i en skadlig eller farlig miljö.

Det har inte kommit fram några konkreta omständigheter som tyder på att det fanns en akut risk för att BB skulle utsättas för brott, involveras i brottslig verksamhet eller skadas genom något annat socialt nedbrytande beteende. Det fanns därför inte förutsättningar att omhänderta honom med stöd av 12 § polislagen. Det rörde sig dock om en kortare transport till hemmet och alternativet hade varit att kvällstid lämna BB gråtandes på platsen. Poliserna försökte också agera annorlunda genom att kontakta föräldrarna per telefon. Vid alla åtgärder som rör barn ska barnets bästa vara vägledande.

Det våld som användes bör bedömas med utgångspunkt i att poliserna avsåg att omhänderta BB med stöd av 12 § polislagen. BB var visserligen inte medgörlig men förefaller inte ha uppträtt aggressivt eller utåtagerande. Eftersom det fanns två poliser på platsen och BB var 13 år hade det varit lämpligare att förmå honom att följa deras uppmaning på något annat sätt än att ta tag i hans öra. Polismyndigheten har dock inget att anmärka mot att poliserna tog tag i BB:s armar och förde honom till polisbilen.

Enligt protokollet över åtgärden var anledningen till att poliserna först inte gjorde någon anmälan till socialnämnden att de haft en god dialog med föräldrarna. I samband med att anmälan senare gjordes förde poliserna fram att den goda dialogen enbart hade avsett mamman. Det borde ha gjorts tydligt i avrapporteringen. Det är inte heller godtagbart att fel datum för ingripandet angavs i anmälan.

BB:s agerande, ena förälderns bemötande och uppfattningen att föräldrarna inte lyssnat till polisernas oro låg till grund för anmälan till socialnämnden. Av polisernas yttranden efter JO:s remiss framgår att de även misstänkte att BB kanske känt sig tvungen att hitta på lögn för att komma ur sin hemsituation. Poliserna gjorde överväganden i efterhand med beaktande av uppgifter i bl.a. medier relaterade till omhändertagandet och gjorde tydligt i anmälan varför den gjordes i efterhand. Det framstår som att poliserna ville ge socialnämnden en möjlighet att bedöma om BB behövde stöd eller hjälp.

Polismyndigheten angav även följande. Polismyndigheten avser att påminna polisregion Öst om tillämpningsområdet för aktuella bestämmelser och föreslå att ingripandeverksamheten får en genomgång av reglerna. Utvecklingscentrum Mitt vid Nationella operativa avdelningen arbetar med att ta fram ett metodstöd för ingripandeverksamhetens kontakter med barn. Det berör bl.a. omhändertaganden enligt 12 § polislagen.

AA kommenterade Polismyndighetens yttrande.

Rättsliga utgångspunkter

Allmänt om polisingripanden

En polis som ska verkställa en tjänsteuppgift ska ingripa på ett sätt som är försvarligt med hänsyn till åtgärdens syfte och övriga omständigheter. Tvång får användas endast i den form och utsträckning som behövs för att det avsedda resultatet ska uppnås. (Se 8 § första stycket polislagen.)

En polis får i vissa fall använda våld för att genomföra en tjänsteåtgärd i den mån andra medel är otillräckliga och det med hänsyn till omständigheterna är försvarligt. Det gäller t.ex. om polisen möts med våld eller hot om våld, om någon som med stöd av lag ska berövas friheten försöker undkomma, eller om polisen annars möts av motstånd vid verkställigheten av ett sådant frihetsberövande. (Se 10 § första stycket 1 och 2 polislagen.)

Ett omhändertagande får inte orsaka den omhändertagne större olägenhet än som är oundviklig med hänsyn till åtgärdens syfte eller väcka onödig uppmärksamhet. Den som har omhändertagits får inte underkastas annan inskränkning i sin frihet än som behövs med hänsyn till ändamålet med åtgärden, ordning eller säkerhet. (Se 17 § polislagen.)

Protokoll ska föras över ett ingripande som innebär att någon omhändertas. Av 27 § polislagen framgår vilka uppgifter som protokollet ska innehålla.

En polis ska i kontakter med allmänheten med beaktande av omständigheterna och situationen agera så hänsynsfullt som möjligt, visa behärskning och uppträda på ett sätt som inger förtroende (se 10 § polisförordningen).

Tillfälligt omhändertagande av barn enligt 12 § polislagen

Om någon som kan antas vara under 18 år anträffas under förhållanden som uppenbarligen innebär överhängande och allvarlig risk för hans eller hennes hälsa eller utveckling, får han eller hon tas om hand av en polis för att genom dennes försorg skyndsamt överlämnas till sina föräldrar, någon annan vårdnadshavare eller till socialnämnden. Vid bedömningen av risken för den unges hälsa eller utveckling ska det beaktas om man kan befara att den unge kan komma att utsättas för brott, involveras i brottslig verksamhet eller skadas genom något annat socialt nedbrytande beteende. (Se 12 § polislagen.)

I de ursprungliga förarbetena till polislagen uttalades följande. Ett omhändertagande kan bli aktuellt t.ex. då ett barn uppehåller sig i en s.k. knarkarkvart eller hittas omtöcknat av berusningsmedel i en rivningsfastighet. Det kan vidare gälla ungdomar som påträffas på hotellrum tillsammans med äldre, asociala personer eller som i övrigt befinner sig i en sådan situation att man kan befara att de blir otillbörligt utnyttjade. (Se prop. 1983/84:111 s. 29.)

Med anledning av att det ansågs osäkert i vilka fall bestämmelsen kunde tillämpas gjordes 2013 en ändring genom att den nuvarande sista meningen i bestämmelsen lades till. Syftet var att klargöra förutsättningarna för ett omhändertagande.

I propositionen till lagändringen uttalades följande. Syftet med ett omhändertagande med stöd av 12 § polislagen är att undanröja ett faromoment och i nödfallsliknande situationer omedelbart avlägsna den som kan antas vara under 18 år från en för hans eller hennes hälsa eller utveckling farlig eller skadlig miljö. Normalt är det inte en tillräcklig grund för ett ingripande att den unge vid något enstaka tillfälle befinner sig i en allmän miljö tillsammans med en eller flera av polisen kända kriminella eller missbrukare. För att det ska vara befogat att göra ett ingripande krävs att det finns ytterligare omständigheter som gör att det är nödvändigt att omgående få bort den unge från en miljö som i situationen bedöms vara uppenbart skadlig. Ett sådant exempel kan vara när den unge befinner sig på allmän plats i sällskap med t.ex. en känd missbrukare och agerar på ett sådant sätt att han eller hon kan antas söka kontakt med narkotikaförsäljare. Även andra omständigheter ska beaktas, såsom att den unge utsätter sig själv för en allvarlig fara, exempelvis genom att balansera på broräcken eller åka mellan vagnarna i tunnelbanan. En helhetsbedömning ska alltid göras av förhållandena i det enskilda fallet, såsom den unges ålder, tidpunkten på dygnet, vilka personer som finns på platsen och relationen till dessa och vilken typ av plats det är. Innan polisen omhändertar en ungdom ska andra mindre ingripande åtgärder uteslutas, t.ex. möjligheten att kontakta den unges föräldrar eller socialtjänsten eller att förmå den unge att självmant lämna platsen och återvända hem. (Se prop. 2011/12:171 s. 33 f. och 44 f.)

Barnkonventionen

Artiklarna 1–42 i barnkonventionen gäller som lag i Sverige. Konventionens bestämmelser ska beaktas vid avvägningar och bedömningar som rör barn, även i fråga om befintlig lagstiftning (se prop. 2017/18:186 s. 74).

Vid åtgärder som rör barn ska i första hand barnets bästa beaktas (se artikel 3.1). Inget barn får utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i sitt privat- och familjeliv (se artikel 16.1). Barn får inte heller olagligt eller godtyckligt berövas sin frihet. Frihetsberövande av ett barn ska ske i enlighet med lag och får endast användas som en sista utväg och för kortast lämpliga tid. (Se artikel 37 [b].)

Anmälan till socialnämnden

Polismyndigheten och anställda vid myndigheten är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa (se 14 kap. 1 § första stycket 2 och 3 socialtjänstlagen).

Anmälaren behöver inte sätta sig in i om socialnämnden bör ingripa till ett barns skydd utan kan utgå från sina egna iakttagelser och sin egen bedömning. Även svårbedömda och obestyrkta uppgifter ska anmälas om de tyder på att ett barn kan behöva stöd eller hjälp. Det ankommer därefter på socialtjänsten att utreda ärendet och ta ställning till vilka åtgärder som bör vidtas. (Se prop. 1996/97:124 s. 106 och prop. 2012/13:10 s. 136.)

Bedömning

Omhändertagandet av BB var ogrundat

De ingripande poliserna har berättat att de reagerade på att BB var i sällskap med en kamrat som verkade betydligt äldre än han själv. De har också berättat att de kände en verklig oro över BB:s situation.

En tvångsåtgärd får komma i fråga endast när de lagliga förutsättningarna är uppfyllda. Ett omhändertagande enligt 12 § polislagen är en social skyddsåtgärd som kan användas när det finns en överhängande och allvarlig risk för ett barns hälsa eller utveckling, dvs. i vad som närmast kan beskrivas som en akut situation. Polisen kan inte göra ett omhändertagande med stöd av bestämmelsen enbart av den anledningen att polisen upplever att den unge exempelvis beter sig illa eller visar en dålig attityd. Inte heller räcker enbart en mer allmän oro för den unges situation.

Inom ramen för den proportionalitetsbedömning som ska göras enligt 8 § polislagen ska polisen ta ställning till om ett ingripande är förenligt med barnkonventionen. En viktig del i sammanhanget är barnets rätt till skydd för sin hälsa och utveckling. Samtidigt måste hänsyn tas till barnets rätt till frihet och integritet. Barnets bästa ska självklart beaktas när en tvångsåtgärd övervägs men kan inte motivera en sådan åtgärd när de i lag angivna förutsättningarna inte är uppfyllda.

Utredningen ger inte stöd för att det fanns någon särskild anledning för poliserna att befara att BB skulle råka illa ut genom att t.ex. utnyttjas för att begå brottsliga handlingar eller att platsen skulle ha varit särskilt olämplig för honom. Jag kan inte se att det fanns en sådan överhängande och allvarlig risk för BB:s hälsa eller utveckling som ett omhändertagande enligt 12 § polislagen kräver. I stället ger omständigheterna vid ingripandet och de uppgifter som lämnats intrycket att den egentliga anledningen till att BB omhändertogs var att poliserna trodde att han hade pekats långfinger åt dem.

Jag bedömer det som klarlagt att omhändertagandet var ogrundat. Jag kan däremot ha viss förståelse för att poliserna ansåg att det bästa för BB var att skjutas hem till föräldrarna i stället för att lämnas gråtandes på platsen, även

om BB:s reaktion främst verkar ha berott på polisernas ingripande och inte den situation som han befann sig i när poliserna först uppmärksammade honom.

Polisens genomförande av ingripandet föranleder ingen kritik

Vid en bedömning i efterhand om det funnits förutsättningar för en polis att ingripa på ett visst sätt finns det skäl att vara försiktig. Omständigheterna för den ingripande polisen kan i ingripandesituationen ha tett sig annorlunda än vad som kan anses framgå senare. Det finns normalt sett också ett utrymme att göra olika bedömningar utan att någon av dem kan sägas vara direkt fel.

Uppgifterna om polisens våldsanvändning i samband med ingripandet mot BB går till vissa delar isär. Exempelvis har uppgiften i anmälan om att polisen brottade ned BB inte stöd i den övriga utredningen. Klarlagt är dock att BB fick en skada på ena örat i samband med att en av poliserna trodde att BB skulle springa iväg. Den berörde polisen har beskrivit det som att han olyckligtvis fick tag i örat när han sträckte sig efter BB. Utredningen ger alltså inte stöd för att polisen tog tag i örat avsiktligt. Däremot är det utrett att poliserna tog tag i BB:s armar och förde honom till polisbilen.

Vid en samlad bedömning finner jag inte skäl att kritisera Polismyndigheten för hur ingripandet gjordes men jag vill säga följande. Det var fråga om ett ingripande mot en 13-åring som enligt Polismyndigheten inte förefaller ha uppträtt aggressivt eller utåtagerande. Det finns inte några uppgifter i utredningen om att poliserna upplevde situationen som hotfull eller att det var fråga om att undanröja en akut fara. Dessutom var det två poliser på platsen. Även om jag tar utgångspunkt i polisernas uppfattning att det fanns lagstöd för omhändertagandet, är det min uppfattning att utrymmet för att använda våld eller tvång var mycket begränsat i den aktuella situationen.

Anmälan till socialnämnden

Socialnämnden behöver få kännedom om barn som far illa för att kunna vidta åtgärder till skydd för barnet. Den anmälningsplikt som åvilar bl.a. anställda inom Polismyndigheten är därför absolut, om det kan misstänkas att ett barn far illa.

Det finns ett bedömningsutrymme i fråga om huruvida det ska göras en anmälan till socialnämnden och det är viktigt att den som är anmälningskyldig inte låter bli att anmäla av rädsla för att få kritik i efterhand. Med hänsyn till det sagda går jag inte närmare in på om det fanns skäl för poliserna att misstänka att BB far illa. Däremot finns det skäl att framhålla vikten av att en anmälan är sakligt och objektivt grundad (jfr 1 kap. 9 § regeringsformen). Det får givetvis inte förekomma att en anmälan görs som en reaktion på att någon t.ex. har kritiserat ett polisingripande i medier.

Berörda befattningshavares beskrivningar ger intrycket att det var föräldrarnas uppträdande i medier som ledde fram till att en anmälan faktiskt gjordes. Enligt Polismyndigheten var det dock BB:s agerande, ena föräldrarnas bemötande och

uppfattningen att föräldrarna inte lyssnade till polisernas oro som låg till grund för anmälan.

Av utredningen kan jag inte dra några säkra slutsatser om vad den egentliga anledningen till anmälan var. Jag för därför inte fram någon kritik mot Polismyndigheten i det här avseendet. Om anmälan gjordes som en reaktion på att föräldrarna hade kontakt med medier är det förstås oacceptabelt. I likhet med myndigheten anser jag att det borde ha framgått av dokumentationen över ingripandet att den goda dialogen endast hade avsett mamman. Det är inte heller godtagbart att fel datum för ingripandet angavs i anmälan till socialnämnden.

Kritik och avslutande kommentarer

Det är ett grundläggande rättssäkerhetskrav att tvångsmedel hanteras korrekt och används endast i sådana situationer som de är avsedda för. Det är vidare en självklarhet att en polis som använder tvångsmedel ska ha klart för sig vilka rättsliga förutsättningar som gäller för åtgärden.

Jag får uppfattningen att de två poliser som ingrep mot BB inte hade tillräcklig kunskap om i vilka situationer 12 § polislagen kan tillämpas. Det verkar närmast som att de vidtog åtgärden för att tillrättavisa honom. Jag ser allvarligt på att BB omhändertogs utan att det fanns grund för det. Polismyndigheten kritiserar för detta och för de dokumentationsbrister som myndigheten själv pekat på. Det finns också anledning för mig att erinra om polisförordningens krav på att en polis i kontakter med allmänheten ska visa behärskning och uppträda på ett sätt som inger förtroende.

Jag har i ett annat beslut denna dag kritiserat Polismyndigheten för att i en liknande situation ha omhändertagit en 13-årig pojke med stöd av 12 § polislagen (se JO:s ärende med dnr 9144-2020). Det tycks finnas ett behov av att höja kunskapsnivån inom polisen när det gäller tillämpningen av bestämmelsen. Det är därför angeläget att myndigheten, om det inte redan är gjort, påminner berörda regioner om tillämpningsområdet för bestämmelsen och att ingripandeverksamheten får en genomgång av reglerna. Jag ser positivt på att Utvecklingscentrum Mitt arbetar med att ta fram ett metodstöd som bl.a. ska inbegripa omhändertaganden enligt 12 § polislagen.

Vad som i övrigt har kommit fram i ärendet föranleder inga uttalanden från min sida.

Ärendet avslutas.